

Slobodan Sadžakov
Filozofski fakultet, Novi Sad

FILOZOFIJA SEKSUALNOSTI

(Suvremena filozofija seksualnosti, priredio Igor Primorac,
KruZak, Zagreb, 2003.)

U Hrvatskoj je tokom prošle godine veliku pažnju filozofske javnosti izazvalo objavljivanje zbornika pod nazivom "Suvremena filozofija seksualnosti". Zbornik, čije se objavljivanje uskoro očekuje i kod nas, priredio je Igor Primorac, profesor na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalmu. Primorac, koji je dugo bio predavač na Univerzitetu u Beogradu, gde je i doktorirao 1980. godine, poznat je našoj filozofskoj javnosti pre svega po svojoj knjizi "Kazna i prestup" u kojoj je razmatran problem filozofskog utemeljenja kazne (Bekaria, Kant, Hegel, Bentam). Tokom devedesetih godina nastavio je sa objavljivanjem radova iz oblasti etike, političke filozofije i filozofije prava, a kao rezultat njegovog interesovanja za oblast filozofije seksualnosti i seksualne etike objavio je i knjigu "Ethics and sex" (London i Njujork, 1999) te priredio zbornik "Human Sexuality" (1997).

U svom instruktivnom predgovoru za zbornik "Suvremena filozofija seksualnosti" Primorac je ukazao na probleme utemeljenja filozofije seksualnosti kao svojevršne *tera nove* filozofije. Temom seksualnosti filozofi su se, generalno govoreći (ukoliko su je se uopšte i doticali), bavili gotovo po pravilu uzgredno i bez pridavanja većeg značaja. Za razliku od onoga što bi se moglo nazvati filozofijom porodice, koja je imala značajno mesto u delima mnogih prvorazrednih filozofa (Platon, Aristotel, Kant, Hegel), tema seksualnosti nije smatrana "poslom" filozofije sve do prve polovine 20-og veka. Izuzetak u izvesnom pogledu predstavljaju Platonova "Gozba" i Šopenhauerova "Metafizika polne ljubavi" iako ni u ta dva dela prevashodni interes nije seksualnost. U Platonovoj "Gozbi" seksualna žudnja je prikazana kao prvi korak ka kontemplaciji ideje lepog koja se otkriva s onu stranu telesnosti. Po Šopenhauerovom viđenju, seksualna žudnja je specifični

izraz iracionalne volje kao temeljnog ontološkog načela. Značajnije doprinose u 20-om veku, na koje se savremeni filozofi seksualnosti u velikoj meri i nadovezuju, predstavljaju promišljanja seksualnosti u delima Žan-Pol Sartra ("Bitak i ništavilo, 1943), Morisa Merlo-Pontija ("Fenomenologija percepcije", 1945), Simon de Bovoar ("Drugi pol", 1949) te u Raslovom spisu "Brak i moral" (1929) koji je bio usmeren ka liberalizaciji ustanove braka, te seksualnog morala uopšte.

Zbornik "Suvremena filozofija seksualnosti" sačinjavaju dve tematske celine. Prvi deo odnosi se na tematsko polje filozofije seksualnosti dok su u drugom tematskom delu zastupljeni tekstovi vezani za probleme seksualne etike. U okviru prvog dela, kroz tekstove autora poput Dž. Eskomba ("Možete imati spolne odnose bez djece"), Dž. Tajhmana ("Namjera i seks"), R. Skrutona ("Seksualna žudnja"), R. Solomona ("Seks kao jezik"), A. Goldmena ("Seks i ništa više), Dž. Prista ("Seksualna perverzija") i drugih autora, razmatraju se četiri temeljne koncepcije seksualnosti. Te četiri koncepcije imaju posve različito shvatanje seksualnosti te je u tekstovima zbornika uočljiv polemički karakter između zastupnika suprotstavljenih pozicija. Te diferencirane koncepcije predstavljaju seksualnost kao pripadnu, pre svega, ljudskoj *reprodukciji*, zatim kao naročiti *vid ljubavi*, treća koncepcija odnosi se na shvatanje seksualnosti kao specifični *govor tela* dok četvrta (popularno nazvana "hedonistička") seksualnost vidi, pre svega, kao *izvor užitka*.

Prva koncepcija seksualnosti se odnosi pre svega na hrišćansko shvatanje koje je tokom dve hiljade godina u bitnom određivalo evropsku koncepciju seksualnosti. Anahronost i nedostatnost te koncepcije kritikovana je od strane brojnih autora koji su zastupljeni svojim tek-

stovima u zborniku. Karakteristike hrišćanskog shvatanja su heteroseksualnost, monogamnost, vezivanje seksa isključivo za ustanovu braka, te krajnja restriktivnost u pogledu seksualnog odnošenja. Seks, kao nužni i neizbežni ustupak telesnom, po hrišćanstvu je opravdan, ukoliko ga se već ne može odreći, jedino u funkciji reprodukcije. Dopušteni su isključivo oni odnosi među supružnicima koji su "po prirodi određeni" za radanje. Svaka druga seksualna aktivnost smatrana je za moralno nedopustivu i kao napuštanje bitno asketskog stava hrišćanstva. Osnovno hrišćansko shvatanje je tokom vremena donekle korigovano dodatkom da je dopustiv i opravdan bračni seks kao utelovljenje bračne ljubavi. To je i ozvaničeno u enciklici "Humanae vitae" (1968). Čak i ovakvi iskoraci unutar hrišćanskog shvatanja okarakterisani su kao nedovoljni te su i kritikovani zbog svoje restriktivnosti od strane većine autora. U tom smislu, po svom polemičkom tonu, najmarkantniji je tekst Elizabet Eskomb "Možete imati spolne odnose bez dece" koji je usmeren na problem kontracepcije i pokušaj redefinisiranja termina "prirodno", "neprirodno" te pitanje opravdanosti i opsega intervencije u tzv. prirodni (božji) poredak stvari (odnos božanskih i ljudskih ovlaštenja i mogućnosti). Drugo shvatanje, koje je od strane kritičaranazvano "romantičnim", vezuje seksualnost prevashodno za ljubav kao jednu od vrhunskih životnih vrednosti. Skruton, koji je eminentni predstavnik tog shvatanja, izložio je svoje postavke u tekstu "Seksualna žudnja". Skruton kroz analizu fenomena žudnje, kojoj najpre nedvosmisleno odriče životinjski karakter u smislu pukog nagonskog impulsa, želi da istakne specifično ljudski karakter seksualnosti. Seksualnost, po Skrutonu, ne treba biti shvaćena kao slepi životinjski refleks već kao refleks čitavog bića odnosno kao nešto bitno višeslojno i posredovano. Slično Merlo-Pontijevom ukazivanju da seksualnost nije "samostalni ciklus" već da je "iznutra vezana uz sav spoznajni i delatni bitak", Scruton tvrdi da je žudnja "dio naše karakteristične ljudske intencionalnosti" te da su svi osnovni fenomeni seksualnosti (seksualno uzbuđenje, seksualna žudnja i erotska ljubav)-specifično ljudski fenomeni. Oni pripadaju specifično ljudskom načinu odnošenja

prema drugome koji je utemeljen na *pojmu osobe*. Seksualna uzbuđenost nije reakcija na drugo telo nego na utelovljenje drugoga kao individualne neponovljive osobe koja u svojoj izdvojenosti od drugih biva – našom fascinacijom. U seksualnoj žudnji na delu je "individualizirajuća intencionalnost"; njen cilj nije puki telesni užitek nego sjedinjenje sa drugom osobom. Skruton i zastupnici ove koncepcije cilj žudnje vide u uspostavljanju sjedinjenja s neopisivim duhom izabrane osobe preko kontakta sa njenim utelovljenim očitovanjem. Scruton govori o žudenoj osobi kao "jedinstvenom i nezamenljivom duhovnom biću karakteriziranim osobitim unutrašnjim životom koji se samo očituje na površini tjela". Treća koncepcija seksualnosti predstavljena je tekstom Roberta Solomona "Seks kao jezik" koji je usmeren na potenciranje "komunikativnog potencijala ljudskog ponašanja". Nadovezujući se u određenoj meri na određena Sartrova zapažanja iz "Bitka i ništavila", Solomon razvija vlastitu teoriju seksa kao specifičnog vida jezika tela. Solomon se zalaže za otklon od koncepcije seksa kao ultimativnog užitka ili reproduktivne funkcije i smatra da je suštinska odlika seksa mogućnost saopštavanja osećanja kao što su nežnost, naklonost, poverenje ali i ljutnja, sram, nadmoćnost, zavisnost ili posesivnost. Takva duboka i pre svega lična osećanja izražavaju se kroz seks na mnogo prirodniji, sažetiji i upečatljiviji način no što je to moguće izraziti rečima. Ova koncepcija seksu odriče intrinzičan moralni značaj. Shvatanje seksa kao jezika tela ne treba, i ne može, utemeljiti nikakvu seksualnu etiku. Kritiku Solomonove koncepcije kao "fonocentrične i instrumentalne" izložio je Hugo Vajlder u tekstu "Jezik seksa i seks jezika". Četvrtu koncepciju zastupa Alan Goldmen koji je svoje stavove izneo u tekstu "Seks i ništa više". Goldmenovo viđenje karakteriše stav o seksu kao onome što ima vrednost po sebi (unutrašnju svrhu) čak i mimo spoljašnjih ciljeva (npr. reprodukcija). Seks služi zadovoljstvu i nema nikakve druge ciljeve. "Ne poričem da seks može zadobiti veću vrednost i značenje kada postane sredstvom izražavanja osećaja ljubavi ili nježnosti, ali se ti osećaji mogu izraziti i mnogim drugim običnim zemaljskim aktivnostima kao što je rano ustajanje nedeljom da bi se priredio doručak,

čišćenje kuće itd” (str. 144). Polemišući sa Solomonom, Goldmen ističe da “analizirati seks kao sredstvo komunikacije znači previdjeti intrinzičnu prirodu i vrijednost samog čina. Seks nije kretnja ili niz kretnji, on zapravo nije nužno sredstvo za bilo koji drugi cilj, već fizička aktivnost koja je sama intenzivno ugodna” (str. 147). Goldmen, razmatrajući odnos ljubavi i seksa, izriče zanimljive i provokativne teze: “Na dubljoj razini, unutrašnja napetost nužno proizilazi iz identifikacije seksa, koji sam opisao kao fizičko-psihološku žudnju, s ljubavlju kao dugotrajnim, dubokim emocionalnim odnosom između dvoje pojedinaca”. Goldmen ističe da je ljubav kao poseban vid ljudskog odnošenja-trajna te “bar u namjeri, više ili manje isključiva” dok se “prolazna seksualna žudnja može pojaviti prema raznolikom mnoštvu pojedinaca koje netko smatra seksualno privlačnim”. Obična osoba može “duboko voljeti samo nekolicinu pojedinaca, čak i u cijelom životu” dok seksualna žudnja “prirodno teži različitosti”. Goldmen izvodi zaključak da “monogamni seks, čak i ako je opravdan, gotovo uvijek predstavlja žrtvovanje ili vježbanje samokontrole od strane supružnika, dok to općenito ne vrijedi za monogamnu ljubav” (str. 145). Ljubav je isključivija od seksualne žudnje i Goldmen smatra da ima “više snage u argumentu da bi raspoznavanje jasne razlike između seksa i ljubavi” pomoglo u slabljenju represivne seksualne etike te otklanjanju konfuzije i ljubomore koja je vezana uz prolazne seksualne žudnje. “Ljubav se obično razvija kroz dugotrajni odnos; dok njeni užici mogu biti manje intenzivni i fizički, oni imaju veću kumulativnu vrednost. Važnost ljubavi za pojedinca možda je središnja u racionalnom sustavu vrijednosti. Ona možda ima čak i dublje moralno značenje s obzirom na poistovećivanje s interesima druge osobe, koje proširuje i moguće odnose s drugim”. Goldmen nedvosmisleno tvrdi da seks može biti lišen ma kakve određene poruke pa ipak biti dobar i određuje ga kao izvor vrste zadovoljstva dok su sve druge odrednice vezane za rađanje dece, brak, ljubav, interpersonalnu komunikaciju moguće svrhe ili funkcije seksa ali nikako i njegova suštinska i neizostavna određenja.

Problem utemeljenja seksualne etike razmatran je u drugom delu zbornika. Takođe, u tom kon-

tekstu, ukazano je na povezanost seksualne etike i principa tzv. klasične etike. Kao bitna referenca za ovu problematiku interesantna je i jedna Kantova napomena. Kant ističe da “seksualna ljubav čini od voljene osobe objekt nagona; čim se taj nagon stiša, osoba se odbacuje kao što se odbacuje iscedeni limun. Seksualna ljubav može, dakaako, biti pomešana sa ljudskom ljubavi i tako imati obeležja ove druge, ali uzeta po sebi i za sebe, ona nije ništa drugo nego nagon. Uzeta po sebi, ona je degradacija ljudske prirode; jer čim osoba postaje predmet nagona drugoga, svi motivi moralnog odnosa prestaju funkcionirati zato što druga osoba kao objekat nagona postaje stvar i može biti tretirana kao takva od strane bilo koga”. Po Kantu, seksualna žudnja jeste vrsta nagona i potpuno je nevezana za osjećaje koje osobe gaje jedna prema drugoj te kao takva nema intrinzična obeležja odgovornosti ili ljubavi. Kant je odbacuje smatrajući je kao degradaciju jer veruje da je ona neki životinjski zaostatak. Goldmen ističe, povezujući pravila seksualne etike sa opštim etičkim kategorijama, da “općenita moralna pravila vrede za ponašanje prema drugima u seksualnom činu, kao što vrijede i u svim ostalim ljudskim odnosima (...) seks po sebi nije moralna kategorija, iako nas poput posla, neizostavno dovodi u odnose sa drugima gdje vrijede moralna pravila. Omogućuje nam da radimo ono što se inače smatra neispravnim, da povredujemo druge, varamo ih ili manipuliramo njima protiv njihove volje...”. Goldmen dodaje da “seksualno ponašanje može biti vođeno određenim pravilima koja se odnose samo na seks. No, te propise moraju implicirati opšta moralna pravila kada se primenjuju na specifično seksualne odnose ili tipove ponašanja”. Kao primer uzet je krajnji slučaj – silovanje. Silovanje je uvek seksualni čin i uvek je nemoralno. Pravilo protiv silovanja je evidentan deo seksualne moralnosti i zasnovan je na osudi silovanja kao ekstremnog nasilja nad telom druge osobe te povredi prava njene ličnosti. Silovanje in praksi jeste kršenje prava da se ne bude ponižavan i opšte moralne zabrane o korištenju drugog mimo njegove volje. Tekstovi koji razmatraju temu silovanja su tekstovi Igora Primorca “Shvaćanje silovanja u radikalnom feminizmu”, Kejt Bardžis-Džekson “Mans rea u kaznenom djelu silovanja” i Tomasa Mapesa

“Seksualni moral i pojam korištenja druge osobe”.

U okviru razmatranja problema seksualne etike, vredan pažnje je tekst Elison Džegar “Prostitucija”. U okviru tog teksta Džegar upoznaje sa tri najznačajnija shvatanja o pitanju *prostitucije*. Liberalno stanovište karakteriše stav da prostituciju treba dekriminalizovati jer je, u osnovi, reč o specifičnoj poslovnoj transakciji odnosno ugovoru poput svakog drugog ugovora u građanskom društvu. Marksistički autori nastoje prostituciju povezati sa širim društvenim kontekstom i opštim načinima reprodukcije života u kapitalističkom sistemu. Čak i brak biva degenerisan u prostituciju tamo gde je upletena svojina, a ne uzajamna naklonost. Po Marksu “prostitucija (u običnom smislu) je samo specifičan izraz univerzalne prostitucije radnika” (“Rani radovi”). U vizuri radikalnog feminizma prostitucija se shvata u najširem smislu i to kao “arhetipski odnos žena prema muškarcima”. Prostitucija se ne smatra moralno neutralnom institucijom te se odbacuje liberalni argument da je “konvencionalna prostitucija zločin bez žrtava”. Kao problemi seksualne etike razmotreni su i *sporazumni seks*

u tekstu Robin Vest “Škodljive posljedice sporazumnog seksa”, *preljub* u tekstu Ričarda Vaserštroma “Je li preljub nemoralan?” te *homoseksualnost* u tekstovima Džona Finisa “Zakon, moral i seksualna orijentacija”, Ričarda Mora “Ono osnovno o homoseksualnosti” i Endrjua Kopelmana “Homoseksualno ponašanje”.

Na kraju, može se primetiti da je poseban kvalitet zbornika i višestrano razmatranje procesualnog karaktera seksualnosti i problema seksualne etike, odnosno, brojne metamorfoze koje ta sfera ljudskog života neizbežno doživljava. Većina autora se usprotivila upotrebljivosti i smislenosti pojma “konvencionalnog seksualnog morala” koji je, po opštoj oceni, temeljno “zaljubljan” modernom pozicijom subjektivnosti kao onog bitno “lebdećeg” i samorukovodećeg u pitanjima koja se tiču sfere onoga ličnog svakog individuuma. Kako je istaknuto, “većina propisa i zabrana što tvore konvencionalni seksualni moral zapravo nemaju racionalno utemeljenje, te ih nemamo razloga prihvatiti”. Konvencionalni seksualni moral ocenjen je u mnogim tekstovima kao “nedostatan”, “proizvoljan i klimav”.